

Отже, глобалізація є результатом суперечливого історичного розвитку і водночас викликом сучасності, масштаби якого виходять за межі економіки і стосуються також політики, соціальної сфери, культури, освіти тощо. В цих умовах Католицька церква виходить з того, що глобалізація не повинна стати новим типом колоніалізму, а брати активну участь у вирішенні актуальних проблем сучасності, перш за все, соціальних, духовних і моральних. Водночас Ватикан поступово модернізує свою діяльність в контексті процесів глобалізації, розширюючи свою місію в різних регіонах світу.

1. Документи II Ватиканського собора. — Москва: Паолине, 2006. — 589 с.
2. Компендиум соціального учения Церкви. — Москва: Паолине, 2006. — 623 с.
3. Енцикліка “Про християнську любов” (“Deus caritas est”) Святішого отця Бенедикта XVI єпископам, священикам, дяконам, посвяченим особам і вірним мирянам. — Львів: Місіонер, 2006. — 62 с.
4. Енцикліка “Спасенні надією” (“Spe salvi”) Вселенського Архієрея Венедикта XVI. — Львів: Місіонер, 2008. — 59 с.

SUMMARY

Grygoriy Khoruzhy

Catholic Church in Context of Challenges of Globalization

The article studies the challenges of globalization as well as the topical issues of the modern world considered in fundamental documents of the Catholic Church, that is the Materials of II Vatican Cathedral, Compendium of the Church's Social Doctrine and Encyclicals of Pope Benedict XVI.

Keywords: globalization, the Catholic Church, process.

**Яків Дубров,
Володимир Гаюк**

МАТРИЧНА ДОКТРИНА СВІТОВОГО ПОРЯДКУ, ПРОТИСТОЯННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ НА РЕЛІГІЙНОМУ ҐРУНТІ ТА УКРАЇНЬСЬКИЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ШЛЯХ

Пропонується ескіз узагальненої моделі світового порядку.

Ключові слова: цивілізація, релігія, лінія розлому, стрижнева держава.

Пропонується ескіз матричної моделі світового порядку, протистояння цивілізацій на релігійному ґрунті та обґрунтовується український геополітичний шлях.

1. Домінантні світові цивілізації, їхні стрижневі держави та їх глобальна політика (реферативний виклад). Як зазначається в праці С.Гантінгтона¹, існує “розумна згода” щодо дванадцяти найважливіших цивілізацій, з яких сім уже зникли (месопотамська, єгипетська, критська, класична, візантійська, центральноамериканська, андська), а п’ять продовжують існувати (сінська, японська, індуїстська, ісламська й західна). До цих п’яти цивілізацій доцільно додати православну, латиноамериканську й, можливо, африканську цивілізацію.

1.1. Сінська цивілізація. Щоб уникнути розгляду двох китайських цивілізацій (одна виникла принаймні в 1500 році до н. ч., інша змінила попередню в перші століття християнської епохи), С. Гантінгтон спочатку акцентував увагу на назві “конфуціяньська цивілізація”, а потім використав точнішу назву “сінська цивілізація”, оскільки термін “сінський” відповідно описує спільну для Китаю й китайських співтовариств у Південно-Східній Азії та скрізь за межами Китаю культуру, а також споріднені культури В’єтнаму й Кореї. Очевидно, що стрижневою державою сінської цивілізації є Китай.

1.2. Японська цивілізація. Замість об’єднання японської та китайської культури під єдиною вівіскою далекосхідної цивілізації більшість дослідників виділяють Японію в окрему цивілізацію, яка відбрунькувалася від китайської в період 100 і 400 роками н. ч.

1.3. Індуїстська цивілізація. Принаймні одна з цивілізацій, які зміняли одна одну, існувала в Індостані як мінімум з 1500 р. до н. ч. Всі ці цивілізації називаються індійськими, індуськими або індуїстськими, причому останній термін використовується стосовно найсучаснішої цивілізації. Індуїзм був центральною культурою Індостану з другого тисячоліття н. ч. Як і “сінський”, термін “індуїстський” передбачає відмінність між назвами цивілізації й стрижневої держави, що доречно тоді, коли цивілізація не обмежується кордонами однієї країни.

1.4. Ісламська цивілізація. Іслам виник на Аравійському півострові в сьомому столітті нашої ери й поширився на Північну Африку й Піренейський півострів, а також на схід, до Середньої Азії, Індостану й Південно-Східної Азії. Внаслідок цього всередині ісламу існує безліч культур і субцивілізацій, серед яких можна назвати арабську, тюркську, перську й малайську. Як наслідок цього, ісламська цивілізація не має яскраво вираженої стрижневої держави.

1.5. Православна цивілізація. Деякі вчені виділяють окрему православну цивілізацію з центром в Росії. Її візантійські корені, два століття татарського

ярма, бюрократичний деспотизм і обмежений вплив на неї Відродження, Реформації, Просвітництва та значних подій і явищ на Заході зробили її несхожою на західне християнство.

1.6. Західна цивілізація. Зародження західної цивілізації звичайно визначають 700-800 роками н. ч. Науковці, як правило, ділять її на три основні складові: Європа, Північна Америка й Латинська Америка. Проте Латинська Америка має одну характерну особливість, що відрізняють її від Заходу. Хоча вона і є нащадком європейської цивілізації, але розвивалася абсолютно іншим шляхом, ніж Європа й Північна Америка. Латинську Америку можна розглядати або як субцивілізацію всередині західної цивілізації, або як окрему цивілізацію, близько пов'язану із Заходом, що не визначилася, належить вона Заходу чи ні. Для аналізу, який зосереджується на міжнародних політичних аспектах цивілізацій, в тому числі стосунках між Латинською Америкою, з одного боку, і Північною Америкою та Європою — з іншого, остання точка зору є прийнятнішою. Таким чином, Захід включає в себе Європу, Північну Америку, а також країни, населені вихідцями з Європи, тобто Австралію й Нову Зеландію. Однак стосунки між двома основними складовими Заходу з часом змінювалися. Упродовж тривалого періоду своєї історії американці визначили себе як суспільство, що протиставило себе Європі. Америка була країною свободи, рівних можливостей і майбутнього; Європа втілювала пригноблення, класовий конфлікт, ерархію, відсталість. Навіть звучала думка про те, що Америка — це окрема цивілізація. Як тільки США вийшли на світову арену, у них з'явилося відчуття більш широкої ідентифікації з Європою. Якщо Америка дев'ятнадцятого століття відчувала себе несхожою на Європу й такою, що протистояла їй, то Америка двадцятого століття визначає себе як частину й, без сумніву, як лідера більш широкої ідентифікації — Заходу — до якого належить й Європа. Зараз термін "Захід" широко використовується для позначення того, що раніше називалося західним християнством. Така ідентифікація вириває цю цивілізацію з її історичного, географічного й культурного контексту. Історична західна цивілізація — це європейська цивілізація. В сучасну епоху західна цивілізація стала євроамериканською або північноамериканською.

1.7. Латиноамериканська цивілізація. Культура латиноамериканської цивілізації має клановий і авторитарний характер, який в Європі був значно слабшим, а у Північній Америці не проявився взагалі. І Європа, і Північна Америка потрапили під вплив Реформації й об'єднали в собі католицьку і протестантську культури. Латинська Америка історично була лише католицькою. Латиноамериканська цивілізація асимілювала місцеві культури, яких не було в Європі, які були повністю знищені в Північній Америці та важливість яких змінюється від Мексики, Центральної Америки, Перу й

Болівії, з одного боку, до Аргентини й Чилі — з іншого. Політична еволюція й економічний розвиток Латинської Америки відрізняється від моделей, що переважають в північноамериканських країнах.

1.8. Африканська (можливо) цивілізація. Більшість провідних вчених, що займаються проблемою цивілізації, не визнають існування окремої африканської цивілізації. Північ африканського континенту та його східне узбережжя належать до ісламської цивілізації. Ефіопія історично сама по собі складала цивілізацію. В усі інші країни європейський імперіалізм і поселенці принесли елементи західної цивілізації. У Південній Африці поселенці з Нідерландів, Франції, потім з Англії насадили мозаїчну європейську культуру. Найголовніше те, що європейський імперіалізм приніс із собою на більшу частину континенту на південь від Сахари християнство. В усій Африці існує сильна племінна ідентифікація, але серед африканців зростає відчуття африканської ідентичності, й Африка “вниз” від Сахари може стати окремою цивілізацією, ймовірно, з ПАР у ролі стрижневої держави.

1.9. Цивілізації та релігії. Релігія є центральною визначальною характеристикою цивілізацій, і, як сказав К. Довсон: “Великі релігії — це опори, на які спираються великі цивілізації”². З п’яти світових релігій М. Вебера чотири — християнство, іслам, індуїзм і конфуціанство — пов’язані з основними цивілізаціями. Це не стосується п’ятої — буддизму. Щодо єврейської цивілізації, то більшість дослідників майже не згадують про неї. Якщо судити за кількістю людей, юдаїзм — це явно не основна цивілізація й не світова релігія. Тойнбі подає її як цивілізацію, яка розвинулася з ранньосирійської. Історично вона пов’язана з певним етапом розвитку християнства і з ісламом. Впродовж декількох століть євреї зберігали свою культурну ідентичність, живучи в західній, православній та ісламській цивілізаціях. Зі створенням Ізраїлю євреї отримали всі об’єктивні атрибути цивілізації: релігію, мову, звичаї, суспільні інститути, політичний й територіальний “дім”. Щодо суб’єктивної ідентифікації, то євреї, що живуть в інших культурах, по-різному співвідносять себе із середовищем, починаючи від абсолютної ідентифікації себе з юдаїзмом та Ізраїлем, до номінального юдаїзму й повної ідентифікації з тією цивілізацією, всередині якої вони перебувають.

1.10. Про стосунки між цивілізаціями та динаміку їх змін. На думку С. Гантінгтона, стосунки між цивілізаціями вже пройшли дві фази й зараз перебувають у третій. Упродовж більше ніж трьох тисяч років після появи цивілізацій контактів між ними, за окремими винятками, або не існувало взагалі, або ж вони були обмеженими чи періодичними й напруженими. Цивілізації були розділені часом і простором. Одночасно існувала лише невелика їх кількість, і можна простежити істотні відмінності між аксіальними

(або осьовими за К. Ясперсом) і доаксіальними (доосьовими) цивілізаціями стосовно їх здатності побачити різницю між “трансцендентним і мирським”. Деякі релігії пережили два-три покоління споріднених цивілізацій, коли вмирала одна цивілізація, далі йшов період “міжцарствування” й згодом народження іншого покоління-спадкоємця. В праці³ подана спрощена схема динаміки змін основних євразійських цивілізацій в різні часи та певні стосунки між ними. Зазначимо, що цивілізації були поділені географічно. До 1500 р. н. ч. антська й мезоамериканська цивілізації не мали контактів ані з іншими цивілізаціями, ані між собою. Ранні цивілізації в долинах Нілу, Тигру й Євфрату, Інду та Жовтої ріки також не взаємодіяли одна з одною. З часом контакти набули поширення у Східному Середземномор’ї, Південно-Західній Азії та Північній Індії. Ідеї й технології передавалися з однієї цивілізації в іншу, але часто на це потрібні були століття. Найвагомішою культурною дифузєю, що не була результатом завоювання, стало поширення буддизму в Китаї, що відбулося через шість століть після його виникнення в Північній Індії. Книгодрукування було винайдено в Китаї у восьмому столітті н. ч., друкарські машини з рухомими літерами — в одинадцятому, але ці технології досягли Європи лише в п’ятнадцятому столітті. Так само папір і порох досягнув Європи через сотні років.

Найдраматичніші й найзначніші контакти між цивілізаціями відбувалися тоді, коли люди однієї цивілізації підкорювали, знищували або поневолювали народи іншої. Ці контакти були кровопролитними, але короткими, й мали епізодичний характер. Починаючи із сьомого століття н. ч. виникають відносно тривалі й сильні міжцивілізаційні контакти між світом ісламу й Заходом, а також між ісламом та Індією.

1.11. Колізія: зростання Заходу⁴. Європейське християнство як окрема цивілізація почало складатися у восьмому-дев’ятому століттях. Однак упродовж декількох сотень років вона за рівнем розвитку тягнулася позаду багатьох інших цивілізацій. Китай, ісламський світ і Візантія між восьмим і одинадцятим століттями далеко випереджали Європу за обсягом накопиченого багатства, розміром території, військовою потужністю, а також за рівнем художніх, літературних і наукових досягнень. Проте між одинадцятим і тринадцятим століттями європейська культура стала бурхливо розвиватися, чому сприяло прагнення і систематичне засвоєння відповідних досягнень розвинених цивілізацій — ісламу та Візантії, а також пристосування цієї спадщини до особливих умов та інтересів Заходу. В цей період були наведені в західне християнство Угорщина, Польща, Скандинавія й Балтійське узбережжя, також набули поширення римське право й інші складові західної цивілізації. Східна межа західної цивілізації стабілізувалася й на-

довго залишилася без значних змін. Проте станом на 1500 рік відродження європейської культури вже йшло повним ходом, а соціальний плюралізм, поширення торгівлі й технологічних досягнень заклали основу нової ери глобальної політики. Таким чином, випадкові, нетривалі і різнопланові контакти між цивілізаціями поступилися місцем безперервному, всепоглинальному, цілеспрямованому впливові Заходу на решту цивілізацій. За останні роки XIX ст. оновлений західний імперіалізм поширив вплив Заходу на майже всю Африку, посилив контроль над Індостаном і всією Азією. Під час європейської експансії андська і мезоамериканська цивілізації були повністю знищені, індійська, ісламська й африканська цивілізації підкорені, а Китай, куди проник європейський вплив, потрапив в залежність від нього. Російська, японська та ефіопська цивілізації змогли протистояти атаці Заходу й підтримувати самодостатнє незалежне існування.

Упродовж чотирьохсот років стосунки між цивілізаціями полягали в підкоренні інших держав західної цивілізації. До причин такого унікального і драматичного розвитку можна віднести соціальну структуру й міжкласові відносини на Заході, розквіт міст і торгівлі, відносно розосередженість влади між васалами і монархами, а також світськими й релігійними властями, відчуття національної самосвідомості у західних народів і розвиток державної бюрократії. Однак, на думку Гантінгтона, безпосередньою причиною експансії Заходу стала технологія: винахід засобів навігації для досягнення далеких країн і розвиток військового потенціалу для підкорення їх народів. Отже, Захід завоював світ не через перевагу своїх ідей, цінностей або релігії (до якої на вернулися лише нечисленні представники інших цивілізацій), а радше завдяки кращому вмінню використовувати організоване насильство. Про це потрібно пам'ятати Заходу, оскільки на не-Заході цього не забудуть ніколи.

Виникнення міжнародної системи з домінуванням Заходу було дуже важливим етапом розвитку глобальної політики за весь час після 1500 року. Крім взаємодії з не-західними суспільствами в режимі "панування — залежність", західні суспільства також взаємодіяли одне з одним на рівноправній основі. Вони ґрунтувалися на культурній та релігійній гомогенності, яка включала мову, закон, адміністративну практику, сільське господарство, землеволодіння й родинну спорідненість. Європейські народи практично постійно вели війни один з одним, і серед європейських держав мир був винятком. Упродовж 150 років у внутрішньоцивілізаційній політиці Заходу домінували глибокий релігійний розкол, релігійні й династійні війни.

В 1917 р. внаслідок Російської революції до конфліктів між національними державами додався конфлікт ідеологій, спочатку між фашизмом, комунізмом і ліберальною демократією, потім між двома останніми. Під час "холодної війни"

ці ідеології втілювали дві наддержави, кожна з яких визначала свою ідентичність зі своєю ідеологією й жодна з них не була національною в традиційному європейському значенні. Таким чином, у ХХ ст. стосунки між цивілізаціями перейшли від фази, що характеризується односпрямованим впливом однієї цивілізації на всі інші, до етапу інтенсивних, безперервних і різноспрямованих взаємовідносин між усіма цивілізаціями. По-перше, завершилася “експансія Заходу” й почалося “повстання проти Заходу”. Переставши бути просто об’єктами створюваної Заходом історії, не-західні суспільства швидко ставали рушійними силами й творцями як своєї власної, так і західної історії. По-друге, в результаті цих змін міжнародна система вийшла за рамки Заходу й стала мультицивілізаційною. Водночас конфлікт між західними країнами, які століттями домінували в системі, погас. До кінця двадцятого століття Захід перейшов від фази воюючої держави як етапу розвитку цивілізації до фази універсальної держави. До кінця століття ця фаза ще не завершилася, оскільки країни Заходу складаються з двох напівуніверсальних держав в Європі і Північній Америці. Універсальні держави попередніх цивілізацій — імперії. Проте оскільки демократія є політичною формою західної цивілізації, універсальна держава, що зароджується, є не імперією, а швидше об’єднанням федерацій, конфедерацій, міжнародних статутів і організацій. До основних політичних ідеологій двадцятого століття належить лібералізм, соціалізм, анархізм, корпоративізм, марксизм, комунізм, соціал-демократія, консерватизм, націоналізм, фашизм і християнська демократія. Їх об’єднує те, що всі вони — породження західної цивілізації. Жодна інша цивілізація не породила достатньо вагомий політичної ідеології. Захід, в свою чергу, ніколи не породжував основної релігії. Всі основні світові релігії народилися в не-західних цивілізаціях і в більшості випадках раніше, ніж західна цивілізація. В міру того, як світ відходить від панування Заходу, зводяться нанівець ідеології, що втілюють пізню західну цивілізацію, а на їх місце приходять релігійні й інші культурні форми ідентифікації. Місце внутрішньоцивілізаційного зіткнення політичних ідей, породженого Заходом, зараз займає міжцивілізаційне зіткнення культур і релігій.

2. Цивілізаційно-релігійні лінії розлому та конфлікти цивілізацій. Під цивілізацією ми розуміємо гармонійне (або дисгармонійне чи силове) поєднання (або сукупність) еколого-економічної (екологічної) ніші (еконіші), суперетносу (антропосфери) як сукупності етносів (або етнічної системи), які пов’язані як в просторі, так і в часі єдиною спільною еконішою й виявлені в історії як мозаїчна цілісність, та суперетосу як взаємозв’язаної сукупності етносів тих етносів, що творять даний цивілізаційний суперетнос^{5,6}. Враховуючи суттєву роль простору й часу у вивченні цивілізаційного процесу, а також те, що еконіша іманентно (за своєю природою) індукує хронотопні (просторово-часові) складові

цивілізації й цивілізаційного процесу, ми підхронотопно (просторово-часовою) цивілізацією (цивілізаційним процесом) розуміємо наступну п'ятірку: цивілізація (цивілізаційний процес) = <топос, еконіша, антропосфера, суперетос, хронос>. Згідно з таким розумінням цивілізації цивілізаційний процес або еволюція чи розвиток цивілізації в часі включає в себе не тільки розвиток етосу (культура, релігії тощо), етносу (мова, освіта, добробут тощо), екоосу (географічної території, екологічного середовища, економіки тощо), а їх сумісний розвиток в просторі й часі як цілісності. Що ж до простору-часу (хронотопу), то він є складовою частиною еконіші, оскільки без простору й часу не може існувати як еконіша, так й інші складові цивілізації. До речі, в деяких цивілізаціях (можливо, квазіцивілізаціях) замість суперетносу фігурує химера (термін Л. Гумільова, який під химерою розуміє співіснування двох або більше суперетнічно чужих етносів в одній еконіші). Очевидно, що такі квазіцивілізації не життєздатні й у просторі і в часі, вони досить швидко руйнуються. З попереднього випливає, що кожна цивілізація, яка переважно крім інших складових має релігійну домінуючу частину, повинна мати певні географічні (просторові) та часові межі. Однією з найповніших й найпереконливіших меж є велика історична лінія, що існувала впродовж століть і відділяла західних християн від мусульман та представників православ'я. Її існування пов'язане з минулим часів розмежування Римської імперії в четвертому столітті й створення Священної Римської імперії в десятому. Приблизне розташування лінії майже не змінювалося щонайменше впродовж п'яти століть. Розпочинаючись на півночі, вона тягнеться вздовж теперішніх кордонів між Фінляндією та Російською Федерацією (РФ), між Балтійськими державами (Естонія, Латвія, Литва) та РФ, через західну Білорусь, через Україну, відділяючи її уніатський захід від православного сходу, через Румунію, розмежовуючи Трансильванію з угорським населенням католицького віросповідання й решту країни, і через колишню Югославію вздовж кордонів між Словенією й Хорватією та іншими республіками. На Балканах ця лінія безумовно збігається з історичним розмежуванням між Австро-Угорською та Оттоманською імперіями. Це — культурна межа Європи, а у світі після “холодної війни” ще й політичний та економічний кордон Європи та Заходу, відповідно до якого не тільки Сербія, Боснія, Чорногорія, Македонія, Албанія, Косово, а й Болгарія, Греція й Туреччина не належать католицькій Європі.

Таким чином, цивілізаційна парадигма дає чітку й повну відповідь на запитання, яке постало перед західними європейцями: де закінчується Європа? Європа закінчується там, де закінчується західне християнство й починаються іслам та православ'я. Це саме та відповідь, яку хочуть чути західні європейці, яку вони в переважній більшості вівголоса підтримують і під якою відверто підписалися численні інтелігенти та політичні лідери. Тому після “холодної ві-

йни" НАТО є організацією, яка несе відповідальність за безпеку західної цивілізації. Більше того, навесні 1994 р. Європейський Союз завбачливо прийняв рішення виключити можливість членства всіх колишніх радянських республік, окрім держав Балтії. Якщо збільшення НАТО буде обмежене країнами, які історично були частиною західного християнського світу, це гарантує РФ, що воно не пошириться на Сербію, Болгарію, Румунію, Молдову, Білорусь та Україну. Проте таке обмеження порушено, зокрема для Болгарії та Румунії. Відомо, що Греція, яка не є західною країною, належить до НАТО та ЄС, а Туреччина є членом НАТО й подала на членство в ЄС. І хоча Греція не належить до світу західної цивілізації, та все ж залишається колискою класичної цивілізації, яка стала важливим джерелом для цивілізації західної. У своєму протистоянні з турками греки історично вважають себе прапороносцями християнства. На відміну від сербів, румунів чи болгар історія греків тісно переплітається з історією Заходу. При цьому Греція залишається винятком, православним аутсайдером у західних організаціях. Греція була бідніша за інших членів ЄС і НАТО й нерідко вибирала напрямки економічної політики, які виглядали як знушення над стандартами Брюсселя. Її поведінка обурювала членів ЄС, а високопосадовці Західної Європи у приватному порядку вважають її членство помилкою. У світі після "холодної війни" політика Греції ще більше відірвалася від політики Заходу. Із зникненням Радянського Союзу та комуністичної загрози Греція знаходить спільні з РФ інтереси у протистоянні проти їхнього спільного ворога Туреччини. Таким чином, ворог СРСР часів "холодної війни" після її закінчення перетворюється на союзника РФ. Особливо рельєфною стала конфліктність православної Греції та католицького ЄС в фінансово-економічній сфері в 2011 р., коли Греція опинилася на грані фінансово-економічного дефолту, що стало надзвичайно небезпечним як для євро, так і для економічної стабільності самого ЄС.

3. Україна та її найближче оточення (реферативний виклад). РФ як спадкоємиця царської та комуністичної імперій являє собою цивілізаційний блок, який багато в чому аналогічний блокові на заході Європи. По суті РФ, еквівалент Франції та Німеччини, близько пов'язана з внутрішнім колом, до якого входять дві православні республіки (сусідки України) — Білорусь і Молдова; Казахстан, 40 відсотків населення якого — росіяни, та Вірменія, історично близький союзник РФ. Близькі, але менш виразні (і навіть, конфронтаційно-територійні) стосунки існують між РФ й Грузією (де панує переважно православ'я) та досить складні (в мовному, територійному, газовому тощо аспектах) між РФ та Україною (більша частина якої також є православною). Однак і Грузія, й Україна відзначаються сильним почуттям національної ідентичності й у минулому були незалежними. На православних Балканах РФ має тісні зв'язки з

Болгарією, Грецією, Сербією та Кіпром, а також дещо менш тісні — з Румунією. Мусульманські республіки колишнього Радянського Союзу залишаються в стані істотної залежності від РФ й економічно, й у сфері безпеки. Балтійські республіки, навпаки, відповідаючи на притягальний поклик Європи, успішно вийшли зі сфери впливу РФ. А загалом, РФ формує під своїм керівництвом блок з православним ядром та з довоколишнім буфером, що складається з відносно слабких ісламських держав, над якими вона до різної міри домінуватиме й де намагатиметься усунути вплив інших держав.

Відомо, що найбільш густонаселеною й найважливішою республікою колишнього Радянського Союзу після РФ є Україна. У різні історичні періоди Україна мала незалежність. І все ж більшу частину новітньої епохи вона була складовою політичного утворення під керівництвом Москви. Проте Україна позначена роздвоєністю й має дві окремі культури. Лінія цивілізаційного розлому між Заходом та православ'ям проходить через її осердя, й так було впродовж століть. У різні часи минувшини Західна Україна належала до Польщі, Литви та Австро-Угорської імперії. Велика частина її населення є адептами уніатської церкви, яка притримується православних обрядів, але визнає верховенство Папи. Історично Західна Україна розмовляє українською й виявляє стійкі націоналістичні погляди. З іншого боку, населення Східної України є у своїй більшості православними християнами й переважно розмовляє російською мовою. Різниця між Східною та Західною Україною виявляється також в поглядах населення (антиросійські ворожі настрої, президентські вибори тощо). Зокрема, вибори віддзеркалили, навіть викристалізували розкол між європеїзованими слов'янами Західної України та русо-слов'янським баченням того, якою має бути Україна. Це не стільки поляризація за етнічним принципом, скільки різниця культур. Внаслідок цього, на думку С. Гантінгтона, розмежування стосунків між Україною та РФ могло піти одним з трьох ймовірних шляхів розвитку. На початку 1990-х найсерйозніші проблеми двох держав лежали в площині ядерної зброї, проблеми Криму, прав росіян в Україні, Чорноморського флоту та економічних відносин. Дехто тоді передбачав можливість збройного конфлікту, через що деякі західні аналітики наполягали, що Захід має підтримати право України володіти ядерним арсеналом, аби зупинити російську агресію. На нашу думку, для національних збройних сил стратегічною, тактичною та військовою помилкою була ліквідація ядерного статусу України, оскільки з добровільним переданням тактичної ядерної зброї північно-східному сусіду без гарантій оплати та без жорстких вимог до ядерних держав позбутися ядерної зброї в певний термін, й наступного виходу України з "клубу" ядерних держав Україна втратила своє "Я", свою самість і пере-

стала бути суттєвим геополітичним фактором у світі⁷. Однак, на думку С. Гантінгтона, якщо цивілізація є тим, чим вона повинна бути, насилля між РФ та Україною навряд чи можливе. Це два слов'янські, передусім православні народи, які століттями мають тісні стосунки й традицію змішаних шлюбів. Незважаючи на дуже спірні питання, тиск екстремістів націоналістичного спрямування з обох боків, керівництво країн серйозно й великою мірою успішно попрацювало над пом'якшенням цих суперечок. Тоді як у всьому СРСР відбувалися сутички між мусульманами та християнами, а в 1995 р. наростало напруження та войовничі настрої між росіянами й балтійцями, між росіянами та українцями не сталося жодного випадку насилля.

Друга й дещо вірогідніша можливість полягає в тому, що Україна могла б розділитися по лінії свого розколу на два окремих утворення, причому те, що на Сході, злилося б із РФ. Проблема відділення на початку виникла стосовно Криму. Кримчани, які на 70 відсотків складаються з росіян, у своїй більшості підтримали українську незалежність від Радянського Союзу (грудень 1991 р.), а вже в травні 1992 р. кримський парламент проголосував і за проголошення незалежності від самої України, а потім під тиском з боку останньої анулював результати цього голосування. Водночас російський парламент проголосував за скасування передачі Криму Україні, яке відбулося 1954 р. Обраний в 1994 р. кримський президент мало не перетворив Крим в новий Нагірний Карабах, проте відступився від своїх обіцянок щодо референдуму про незалежність Криму, однак парламент Криму проголосував за відновлення Конституції 1992 р., яка фактично надавала Криму незалежність від України, і ситуація знову загострилася. Тільки стриманість російського та українського керівництва не дозволила цій проблемі вилитися в насилля.

Третій найвірогідніший сценарій є той, за якого Україна залишається неподільною, зберігає при цьому ознаки роздвоєння, свою незалежність і загалом співпрацює з РФ. Надалі в Україні місце серйозних питань надовго займуть, зокрема, проблеми економіки.

4. Український шлях як модель радикальної трансформації політичного та державного правління. З. Бжезінський вважав незалежну Україну як нове державне утворення, яке змінює всю геополітичну карту Європи⁸. На його думку, поява незалежної України — одна з трьох найбільших геополітичних подій ХХ ст. Перша подія — розпад в 1918 р. Австро-Угорської імперії. Друга — поділ Європи в 1945 р. на два блоки. Поява незалежної України може вважатися третьою подією, оскільки вона знаменувала кінець імперської Росії. А це більше, на думку З. Бжезінського, ніж кінець комуністичного СРСР, це кінець останньої імперії в Європі. Хоча, як нам здається, той залишок імперії, який називається Російською Федерацією, страждає імперським гігантизмом,

оскільки він являє собою певну мозаїку десятків етнічних територійних автономій, що в зручний момент можуть повторити акції колишніх союзних республік. Проте сама по собі ідея незалежнення України, в свою чергу, зумовлює цілий ряд інших важливих політичних змін (демократизація РФ, нормалізація відносин між Україною і РФ, зміцнення України як держави тощо). Однією з найважливіших проблем в Україні є радикальна трансформація колишньої комуністичної системи. Коли заходить мова про таку трансформацію, то, як правило, розглядаються дві моделі. Одна з них — польська — передбачає всебічні, стрімкі зміни знизу догори (зокрема, шляхом “шокової терапії” в економіці). Друга — китайська — передбачає поступове й контрольоване (зокрема, й з боку комуністичної партії) проведення реформ згори й донизу. Обидві моделі — кожна по-своєму — виявилися загалом успішними. Але жодна з них не підходить до України. Поляки спробували зробити все відразу, українці до цього ще не готові. Що ж до китайської моделі, то вона для України застаріла політично. Тому Україні варто б розробити власну модель, уникаючи механічного копіювання як польського, так і китайського досвіду. Виходячи з української національної ідеї у вигляді ланцюжка (вектора) чи в розгорнутому вигляді в формі граф-дерева, ми прийшли до висновку, що найадекватнішою нормою правління для української нації є синархія, тобто взаємне сприйняття народом як об’єктом правління обраного ним суб’єкта правління, який, в свою чергу, добре розуміє інтереси нації⁹. Це підтверджує досвід гетьманської козацької республіки. Зазначимо, що принцип синархії тісно переплітається з принципами націократії, коли суб’єкти правління репрезентували українську націю. В роботі¹⁰ обґрунтовується світогляд на базі філософії триалізму, релігійний етніцизм, мова як код української нації, економіка, адміністративно-територійний поділ тощо.

5. Західний вірус і цивілізаційна, релігійна, культурна, політична й мовна шизофренія. На думку С. Гантінгтона, якщо не-західні суспільства мають модернізуватися, їм слід йти власним шляхом і за прикладом Японії, розбудовувати й використовувати власні традиції, інститути та цінності. Дійсно, в той час, коли австралійські лідери шукали можливості увійти в Азію, інші розірвані держави — Туреччина, Мексика, Росія — спробували інкорпувати Захід у свої суспільства та свої суспільства — в Захід. Проте їхній досвід демонструє силу, пружність та в’язкість питомих культур на їхню здатність відновлюватися, опиратися західному імпорту, утримувати його й адаптовувати. Хоча відторгнення Заходу неможливе, реакція турецьких кемалістів також успішно не закінчилася.

Політичні лідери, сповнені гордістю від того, що вони можуть засадничо переродити культуру своїх суспільств, приречені на невдачу. Хоч вони й можуть ввести елементи західної культури, та не можуть постійно пригнічувати чи

знищити стрижневі елементи їхньої питомої культури. І навпаки, західний вірус дуже складно видалити, щойно він потрапить у інше суспільство. Вірус існує, але не є фатальним; пацієнт виживає, але не залишається неушкодженим. Політичні лідери можуть робити історію, але вони не можуть уникнути історії. Вони створюють розірвані країни, проте вони не створюють західних суспільств. Вони інфікують свою країну цивілізаційною, релігійною, культурною, політичною й мовною шизофренією, яка стане її постійною й визначальною рисою.

6. Про матрицю світового порядку. Стосунки між цивілізаціями та їхніми стрижневими державами складні, нерідко суперечливі й мінливі. Більшість країн будь-якої цивілізації в цілому притримуються керівництва стрижневої держави у формуванні їхніх стосунків з країнами інших цивілізацій. Втім, так буде не завжди, й, очевидно, що всі країни однієї цивілізації не мають цілком ідентичних стосунків зі всіма державами іншої цивілізації. Спільні інтереси, спільні вороги з третьою цивілізацією зазвичай здатні стати причиною співпраці між державами різних цивілізацій. Всередині цивілізацій конфлікти також очевидні, особливо в ісламі. Крім того, стосунки між групами вздовж ліній розлому можуть суттєво відрізнятись від стосунків між стрижневими державами цих самих цивілізацій. І все ж широкі тенденції очевидні, й можна вдатися до правдоподібних узагальнень стосовно нового об'єднання й протистояння між цивілізаціями та стрижневими державами. Це узагальнення відбиває наступна матриця, яка демонструє, що відносно проста біполярність часів “холодної війни” поступається набагато складнішим стосункам багатопольярного цивілізаційного світу:

	<i>З</i>	<i>П</i>	<i>С</i>	<i>Ін</i>	<i>Іс</i>	<i>Л</i>	<i>А</i>	<i>Я</i>
<i>З</i>	<i>Т</i>	<i>НК</i>	<i>БК</i>	<i>НК</i>	<i>БК</i>	<i>НК</i>	<i>НК</i>	<i>НК</i>
<i>П</i>	<i>НК</i>	<i>Т</i>	<i>НК</i>	<i>НК</i>	<i>БК</i>	–	–	<i>БК</i>
<i>С</i>	<i>БК</i>	<i>НК</i>	<i>Т</i>	<i>БК</i>	<i>НК</i>	–	–	<i>НК</i>
<i>Ін</i>	<i>НК</i>	<i>НК</i>	<i>БК</i>	<i>Т</i>	<i>БК</i>	–	–	–
<i>Іс</i>	<i>БК</i>	<i>БК</i>	<i>НК</i>	<i>БК</i>	<i>Т</i>	–	<i>БК</i>	–
<i>Л</i>	<i>НК</i>	–	–	–	–	<i>Т</i>	–	–
<i>А</i>	<i>НК</i>	–	–	–	<i>БК</i>	–	<i>Т</i>	–
<i>Я</i>	<i>НК</i>	<i>БК</i>	<i>НК</i>	–	–	–	–	<i>Т</i>

де *З* — Захід, *П* — Православ'я (РФ), *С* — Сінська цивілізація (Китай), *Ін* — Індуїстська цивілізація (Індія), *Іс* — Іслам, *Л* — Латиноамериканська цивілізація, *А* — Африканська цивілізація, *Я* — Японія; *Т* — тотожні стосунки, *НК* — нижчий рівень конфлікту, *БК* — більший рівень конфлікту. Матриця міжцивілізаційних стосунків (ММС) має симетричний характер, що, очевидно, не відповідає дійсності, оскільки більший рівень конфлікту Заходу з Ісламом

не тотожній більшому рівневі конфлікту Ісламу зі Заходом, тобто БК(З, Іс) БК(Іс, З). Це пов'язано, наприклад, з терористичною діяльністю ісламистів на території західних держав і відсутністю західного тероризму на території Ісламу. Не відповідає дійсності також рівність тотожних стосунків для всіх цивілізацій, оскільки, наприклад, Т(Я, Я) і Т(П, П) — це зовсім різні речі, тобто Т(Я, Я) Т(П, П). Крім того, в матриці ММС не подані деякі міжцивілізаційні стосунки, наприклад, П з Л і навпаки. Це пов'язано з тим, що ці стосунки не подані в книзі С. Гантінгтона на рисунку “Глобальна політика цивілізацій і нове регулювання”. Недоліком цієї матриці, а отже, й концепції С. Гантінгтона є те, що коли поспробувати компонувати різні рівні конфліктності цивілізацій, то ми приходимо до неоднозначності. Дійсно, НК(Ін, П) НК(П, С) = БК(Ін, С), тобто композиція стосунків нижнього рівня конфліктності веде до стосунків більшого рівня конфліктності. А це означає, що потрібно розглядати стосунки між цивілізаціями, використовуючи поняття інтегрального типу цивілізацій та міждипломатичних стосунків цивілізацій, як це робиться в психоінформатиці та соціоніці¹¹.

1Гантінгтон С. П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. — Львів. — 2006. — 474 с.

2Там само.

3Там само.

4Там само.

5Дубров Я. Через п'ять років ... (роздуми й факти). // Форум. — 2001. — №2. — С. 37-52.

6Дубров Я. Метаісторія культур та еволюційні траєкторії в просторі буття. — Ставропільські філософські студії. — в. 5. — Львів. — 2011. — С. 277-291.

7Дубров Я. Вектор української національної ідеї та український націоналізм. // Форум. — 2002. — №2. — С. 52-90.

8Бжезінський З. Незалежна Україна. — Мала енциклопедія етнодержавознавства. — Київ, 1996. — С. 569-570.

9Дубров Я. Вектор української національної ідеї та український націоналізм. // Форум. — 2002. — №2. — С. 52-90.

10Дубров Я. О. Україна — 20: глобальні проблеми і реальність. // 20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього: Матеріали XI науково-практичної конференції. — К. — 2011. — С. 172-177.

11Букалов А. В. Ментальность этносов: интегральная соционика и этносоционика. // Соционика, ментология и психология личности. — 2011. — №4. — 7-19.

SUMMARY

Yakiv Dubrov

MATRIX DOCTRINE WORLD ORDER, CIVILIZATION RELIGION OPPOSITION AND UKRAINIAN GEOPOLITICAL COURSE

The sketch generalized world order is proposed.

Keywords: civilization, religion.